

Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Кафедра експериментальної фізики

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Проректор з науково-педагогічної роботи
О.В.Запорожченко
2020 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Радіаційна фізика та радіобіологія
(назва навчальної дисципліни)

Рівень вищої освіти перший (освітньо-професійний) рівень – бакалавр
Галузь знань 10 – природничі науки
(шифр і назва)
Спеціальність 105 – прикладна фізика та наноматеріали
(шифр і назва)
Освітня програма прикладна фізика та наноматеріали
Вид дисципліни вибіркова
Факультет математики, фізики, та інформаційних технологій
(назва факультету)

2020 / 2021 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою Радою факультету математики, фізики та інформаційних технологій «3» вересня 2020 року, Протокол №1

Розробники програми:

доктор фізико-математичних наук, професор Ніцук Ю.А.,

Програма затверджена на засіданні кафедри експериментальної фізики Протокол № 1 від “31” серпня 2020 року

Завідувач кафедри

_____
(підпис)

Сминтина В.А.
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено навчально-методичною комісією (НМК) ФМФІТ:

Протокол № 1 від “ 3 ” вересня _____ 2020 року

Голова НМК

_____
(підпис)

Ніцук Ю.А.
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Радіаційна фізика та радіобіологія» складена відповідно до освітньо-наукової програми підготовки першого (освітньо-професійного) рівня вищої освіти (бакалавр). Галузь знань: 10 – «Природничі науки». Спеціальність: 105 – «Прикладна фізика та наноматеріали».

Освітньо-професійна програма: «Прикладна фізика та наноматеріали».

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни є:

надати майбутнім бакалаврам прикладної фізики та наноматеріалів необхідного мінімуму попередніх відомостей з механізмів взаємодії іонізуючих випромінювань з біологічними об'єктами на молекулярному, клітинному та організменому рівнях, знайомству з основами застосування іонізуючих випромінювань в діагностиці, терапії та хірургії.

Засвоєння механізмів взаємодій іонізуючих випромінювань, їх дозиметрії, отримання практичних навичок, що здобуваються в межах дисципліни «Радіаційна фізика та радіобіологія» є умовою для подальшого засвоєння дисциплін за вибором з циклу професійної підготовки, успішного виконання експериментальної наукової роботи.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є:

Визначення впливу іонізуючих випромінювань на біологічні об'єкти для їх подальшого застосування в розробці нових методів діагностики організму людини.

Інтегральна компетентність (ІК) - здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми прикладної фізики та наноматеріалів, що передбачає застосування теорій та методів фізики, математики та інженерії й характеризується комплексністю та невизначеністю умов

Загальні компетентності:

- Здатність брати участь у плануванні та виконанні наукових та науково-технічних проектів (ЗК1).
- Здатність брати участь у плануванні і виконанні експериментів та лабораторних досліджень властивостей фізичних систем, фізичних явищ і процесів, обробленні й презентації їх результатів (ЗК2).
- Здатність брати участь у виготовленні експериментальних зразків, інших об'єктів дослідження (ЗК3),
- Здатність до проведення досліджень на відповідному рівні (ЗК 6).
- Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК 7).
- Навички міжособистісної взаємодії (ЗК8).

9. Здатність працювати автономно (ЗК9).

Фахові компетентності:

- Здатність брати участь у плануванні і виконанні експериментів та лабораторних досліджень властивостей фізичних систем, фізичних явищ і процесів, обробленні й презентації їх результатів (СК2).
- Здатність до постійного розвитку компетентностей у сфері прикладної фізики, інженерії та комп'ютерних технологій (СК5).

1.3. Кількість кредитів - 5

1.4. Загальна кількість годин -150

1.5. Характеристика навчальної дисципліни
Нормативна/за вибором
Денна форма навчання
Рік підготовки
4-й
Лекції

20 год.
Практичні/семінарські
-
Лабораторні
-
Самостійна робота
60 год.
У тому числі індивідуальні завдання
18 год.

1.6. Заплановані результати навчання:

Згідно з освітньо-науковою програмою «Прикладна фізика та наноматеріали» спеціальності 105 – «Прикладна фізика та наноматеріали» студенти можуть досягти наступних результатів навчання:

- Знати і розуміти сучасну фізику на рівні, достатньому для розв'язання складних спеціалізованих задач і практичних проблем прикладної фізики.
- Вибирати ефективні методи та інструментальні засоби проведення досліджень у галузі прикладної фізики.
- Відшукувати необхідну науково-технічну інформацію в науковій літературі, електронних базах, інших джерелах, оцінювати надійність та релевантність інформації.
- Класифікувати, аналізувати та інтерпретувати науково-технічну інформацію в галузі прикладної фізики,
- Знати цілі сталого розвитку та можливості своєї професійної сфери для їх досягнення, в тому числі в Україні.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

4 рік, 8 семестр

Розділ 1

Взаємодія іонізуючих випромінювань та їх дозиметрія

Тема 1. Вступ. Взаємодія радіоактивного випромінювання з речовиною. Радіоактивність навколишнього середовища та життя людей. Коефіцієнти поглинання для деяких середовищ, важливих в променевій терапії: (вода, м'які тканини, кістки, повітря). Особливості поглинання енергії в біологічних середовищах. Іонізація, збудження. Просторовий розподіл передачі енергії в середовищі.

Тема 2. Дозиметричні вимірювання для α -, β -, та γ -випромінювань.. Дозиметричні величини та одиниці їх вимірювання. Особливості дозиметричних вимірювань для α -, β -, та γ -випромінювань. Методи та прилади для вимірювання доз. Прилади, які використовують ефект іонізації газу. Сцинтиляційні методи. Фотографічні методи.

Тема 3. Розподіл дози в середовищі. Доза при вході. Змінювання дози з глибиною на осі пучка. Ізодози пучка. Комбінації пучків. Доза в організмі. Доза в неоднорідному середовищі.. Дозиметрія при внутрішньотканевій променевій терапії (радіоактивні голки). Інтегральна доза.

Тема 4. Захист від опромінення. Поняття про максимально допустиму дозу. Максимально допустимі рівні забруднення.

Тема 5. Норми радіоаційної безпеки. Знайомство з основними положеннями "Санітарних правил безпеки роботи з джерелами випромінювання" та правилами техніки безпеки роботи з радіоактивними речовинами.

Тема 6. Джерела випромінювань. Природні та штучні радіоактивні елементи. Генератори рентгенівських променів. Фізичні основи біологічної дії та терапевтичного ефекту опромінювання. Іонізація, збудження. Вплив фізичного стану опромінюваного середовища. Пряма дія на молекулу.

Тема 7. Біологічний вплив ядерних випромінювань. Прямий біологічний вплив. Непряма дія. Вплив хімічних факторів. Вплив фізичних факторів. Біохімічні порушення. Морфологічні порушення. Дія на генетичний апарат. Елементарні пошкодження клітин: затримка поділу клітин; загибель клітини та втрата здібності до відтворення.

Розділ 2

Іонізуючі випромінювання в діагностиці, терапії та хірургії

Тема 8. Ядерні випромінювання в діагностиці. Рентген. МРТ і КТ-томографія. ПЕТ-томографія.

Тема 9. Лікувальна дія випромінювань. Біологічні данні: стерилізація пухлин, місцеві ефекти; радіопротектори і радіосенсибілізатори; поняття про оптимальну дозу; вплив якості випромінювання і терапевтичний ефект.

Тема 10. Ядерні випромінювання в хірургії. Гамма-ніж

3. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Денна форма					
	Усього	У тому числі				
л		п	лаб	ср	інд	
1	2	3	4	5	6	7
Розділ 1. Взаємодія іонізуючих випромінювань та їх дозиметрія						
<i>Тема 1. Вступ. Взаємодія випромінювання з речовиною</i>	12	2		4	4	2
<i>Тема 2. Дозиметричні вимірювання для α-, β-, та γ-випромінювань.</i>	12	2		4	4	2
<i>Тема 3. Розподіл дози в середовищі</i>	8	2			6	
<i>Тема 4. Захист від опромінення</i>	8	2			6	
<i>Тема 5. Норми радіаційної безпеки.</i>	8	2			6	
<i>Тема 6. Джерела випромінювань.</i>	10	2		2	4	2
<i>Тема 7. Біологічний вплив ядерних випромінювань.</i>	8	2			6	
Розділ 2 Іонізуючі випромінювання в діагностиці, терапії та хірургії						
<i>Тема 8. Ядерні випромінювання в діагностиці.</i>	8	2			4	2

<i>Тема 9. Лікувальна дія випромінювань.</i>	8	2			4	2
<i>Тема 10. Ядерні випромінювання в хірургії.</i>	8	2			6	
Усього годин	90	20		10	50	10

4. Лабораторні роботи

1. Визначення коефіцієнтів поглинання γ -променів в залізі, алюмінії, бетоні, полімері.
2. Дозиметрія жорсткого γ -випромінювання, що проходить крізь болус.
3. Визначення активності β -джерела абсолютним методом.

5. Самостійна робота

№	Назва теми	Кількість годин
1	<i>Тема 1. Вступ. Взаємодія радіоактивного випромінювання з речовиною</i>	4
2	<i>Тема 2. Дозиметричні вимірювання для α-, β-, та γ-випромінювань.. полімерних молекул.</i>	4
3	<i>Тема 3. Розподіл дози в середовищі</i>	6
4	<i>Тема 4. Захист від опромінення</i>	6
5	<i>Тема 5. Норми радіоаційної безпеки.</i>	6
6	<i>Тема 6. Джерела випромінювань.</i>	4
7	<i>Тема 7. Біологічний вплив ядерних випромінювань.</i>	6
8	<i>Тема 8. Лікувальна дія випромінювань.</i>	4
9	<i>Тема 9. Ядерні випромінювання в діагностиці.</i>	4
10	<i>Тема 10. Ядерні випромінювання в хірургії.</i>	6

6. Індивідуальні завдання.

1. Застосування іонізуючих випромінювань в дефектоскопії.
2. Розрахунки дози населення та персоналу.
3. Виготовлення штучних джерел випромінювання.
4. Обробка сигналу МРТ
5. Променева терапія, її принципи.

7. Методи навчання

При викладанні дисципліни використовуються словесні методи навчання, наочні методи навчання. Головним словесним методом навчання є лекція. Під час проведення лекцій використовуються наступні методи навчання: пояснювально-ілюстративний метод або інформаційно-рецептивний; репродуктивний метод (репродукція - відтворення); метод проблемного викладу; частково-пошуковий, або евристичний метод.

Під час практичних занять використовуються наступні методи навчання частково-пошуковий, або евристичний метод; дискусійний метод. Під час самостійної роботи використовуються наступні методи навчання: дослідницький метод.

8. Методи контролю

Для кожної теми формами контролю навчальних здобутків студентів можуть бути поточний контроль: конспект з лекцій; оцінка активності роботи на лекціях; аудиторне поточне опитування; домашні завдання. Підсумковий семестровий контроль (залік). Підсумкові бали для оцінки знань студентів за розділ розраховуються таким чином:

№	Вид роботи	Форма контролю	Число балів

1.	Відвідування лекцій, поточне опитування	Конспект	2-10
2.	Лабораторні роботи		5
3.	Сумма		15

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання				Залікова робота	Сума
Розділ 1	Лабораторні роботи	Індивідуальні завдання	Разом		
T1-T7					
14	15	15	40	60	100
Розділ 2					
T8-T10					
30	-	10	40	60	100

9. Критерії оцінювання навчальних досягнень

Підсумковий семестровий контроль (залік, іспит) проводиться у письмовій формі. Екзаменаційний білет містить два теоретичних питання, кожне з яких оцінюється окремо за 30 бальною шкалою

Критерії оцінювання теоретичного питання:

- повна розгорнута відповідь – 30 балів;
- повна, але не розгорнута відповідь – 25 балів;
- повна, але не розгорнута відповідь, яка містить незначну помилку чи суперечність – 26 балів, за кожну наступну незначну помилку чи суперечність знімається 1 бал;
- неповна відповідь, яка не містить критичних помилок чи суперечностей – 20 балів, за кожну наступну незначну помилку чи суперечність знімається 1 бал;
- відповідь, що містить критичну помилку чи неточність, або відсутність відповіді оцінюється в 0 балів.

Кількість балів, що аспірант отримав назаліку, є сумою балів, що були отримані за кожне завдання з екзаменаційного білету.

Кінцева оцінка виставляється за сумою балів поточного та підсумкового контролю за шкалою, що наведена нижче.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка		
	За шкалою ЄКТС	для чотирирівневої шкали оцінювання	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	

60-69	E		
35-59	FX	незадовільно	не зараховано
1-34	F		

10. Рекомендована література

Основна

1. Ницук Ю.А. Физические основы ядерной медицины. Одесса:ОНУ. – 2017. – 143с.
2. Р. Паркер, П. Смит, Д.Тейлор. Основы ядерной медицины. М.; Энергоиздат, 1981. с.304.
3. Морис Тюбиана, Жан Дютрекс. Физические основы лучевой терапии и радиобиологии. М., Изд. «Медицина», 1969 , 616с.
4. В.Ф. Авсеенко. Дозиметрические и радиометрические приборы и измерения. Киев, «Урожай», 1990, с.144.
5. В.И. Иванов. Курс дозиметрии (учебник. для вузов) . М., Энергоиздат, 1988, с.400.

Допоміжна

1. Радиация. Дозы, эффекты, риск. Перев. с англ. М., Мир, 1990, 79 с.
2. Основные санитарные правила работы с радиоактивными веществами ОСП - 72/87.Нормы радиационной безопасности НРБ -76/87.

11. Електронні інформаційні ресурси

1. <http://www.insc.gov.ua/docs/nrbu97.pdf>
2. www.pharmencyclopedia.com.ua/article/1937/biofizik